

„JEG TROEDE, JEG HAVDE VALGT FRIHEDEN, MEN HER ER DET REGLER, REGLER OG REGLER“

Om tid, rum og autenticitet i kommunale seniorbofællesskaber for ensomme ældre

ANNE MIA STENO OG ALEXANDRA RYBORG JØNSSON

Broderede vægtæpper med elefanter, landskaber og træer fra Elses gamle lejlighed pakker den ellers nye lejlighed i seniorbofællesskabet ind i genkendelighed. 'Jeg lærte mig selv at brodere, da jeg var indlagt,' fortæller Else og henviser til, hvordan det meste af hendes barndom og ungdom på grund af sygdom har udspillet sig i en hospitalsseng. Alle flyttekasserne er blevet hentet af hendes søn, og tingene er ved at finde nye pladser. På et lille spisebord står tre plasticpotteplanter, der kan spille bjældeklang og lyse, når man trykker på dem. Der er planter i alle rum, flest på badeværelset, 'fordi de ikke har haft tid til at hjælpe mig med at få gardiner op, og jeg vil altså ikke have nogen skal kigge ind,' griner hun forsigtigt. I soveværelset står en 'hospitalsseng' med hvide metalkanter, der kan hæves og sænkes. Vindueskarmen er fuld af pilleæsker. Der ligger 10-12 piller i hvert rum for hver ugedag. Vi sætter os i en slidt sofa, hvor der er have-møbelhynder stillet ovenpå, 'så man sidder blødere'. Else har stillet småkager og chokoladekringler frem. Og te. Hun har glædet sig meget til besøg, fortæller hun, for selvom hun er flyttet hertil, fordi hun er ensom, er der i hendes optik ikke meget, der har ændret sig. 'Der er ingen, der siger en fis til hinanden. Derovre [Else peger over på nogle nabobygninger, man kan skimte bag nogle træer, hvor hun boede før] sidder alle indenfor med deres fjernsyn. Der er ingen, der kunne drømme om at spørge, om man skal gå en tur eller noget. Men det er der nu heller ikke her [i seniorbofællesskabet]. Jeg aner ikke, hvem de andre beboere er. Jeg ser nogle gange nogen nede i fællesrummet, men jeg snakker ikke med dem'.

Else er 85 år og har boet alene i mange år efter at have passet sin mand, der var meget syg. De fleste af hendes venner og bekendte er døde, og derfor har hun takket ja til at flytte i et nyt kommunalt tilbud om rammesat fællesskab for ensomme ældre i et seniorbofællesskab, hvor hun på tidspunktet for feltnoteuddraget har boet i lidt over et halvt år. På grund af mange langvarige indlæggelser i sin barndom er hun altid blevet opfordret til at holde sig i ro. Men da hun var midt i tresserne, døde hendes mand, og hun begyndte at gå til gymnastik. Hun rationaliserede sig frem til, at hvis hun døde af det, så gik det nok også. Gym-

nastikken åbnede for noget helt grundlæggende inden i hende. „Når jeg laver gymnastik, så lever jeg. Simpelthen.“ Derfor var et af hendes store håb med bofællesskabet, at hun kunne møde nogle ligesindede at dyrke senioridræt med; at de måske ligefrem kunne lave deres eget hold og træne lidt hver dag og ikke bare en gang om ugen som i de mange foreninger, hun har været medlem af igennem årene. Og så synes hun også, at det kunne være hyggeligt at have nogen at gå tur med og spise sammen med.

Else er ikke alene. Gruppen af ældre danskere, der føler sig ensomme og ønsker fællesskaber med andre, er stigende. De kan ikke få (og ønsker i mange tilfælde heller ikke) en plads på et plejehjem, hvis de ikke er meget plejkrævende (borger.dk 2022). Ensomme Gamles Værn har påpeget, at 65.000 ældre over 65 år *ofte* føler sig ensomme (Ensomme Gamles Værn 2017), mens en fjerdedel af danskere over 65 år af og til føler sig ensomme (Wahl-Brink et al. 2012). Der er igangsat en række forskellige projekter og tilbud for at imødekomme denne stigning i ensomhed (se fx Rambøll & Sundsstyrelsen 2019; Sundhedsstyrelsen 2021). Hjælp til deltagelse i fællesskaber som for eksempel madlavning, udflugter og træning udgør en overordnet ramme for mange af initiativerne. En anden tilgang er udbredelsen af seniorbofællesskaber, der tilbydes specifikt til ældre, der søger at leve i fællesskab med andre, samtidig med at der er plads til privatliv. Seniorbofællesskaber kan bestå af forskellige boformer: De kan være en samling af selvstændige lejeboliger (ældreboliger). De kan udgøres af selvstændige ældreboliger med fællesarealer og tilknyttet personale døgnet rundt (plejeboliger). De kan være organiseret som landsbyer, der typisk henvender sig til pensionister og har tilknyttet forskellige faciliteter som restauranter og frisører, hvilket er særligt udbredt i USA. En sidste udbredt boform er såkaldte tryghedsboliger, som henvender sig til dem, der har behov for støtte i hverdagen, men som samtidig ikke er så dårlige, at de må flytte i en decideret plejebolig. Denne boform, som særligt er udbredt i Sverige, er kendetegnet ved at have fællesarealer med en tilknyttet „tryghedsvært“, som har til opgave at facilitere det sociale liv (ikke pleje), og at der ofte er mulighed for fællesspisning. I Sverige er kommunen typisk med til at udforme boligerne og visitere til dem (Urban Goods 2019:35). De fællesskaber, der etableres i de forskellige former for seniorbofællesskaber, kan således have meget forskellige karakter og variere i forhold til, hvor rammesatte og forpligtende de er (op.cit.34).

Denne artikel tager empirisk udgangspunkt i feltarbejde blandt ældre mennesker, der bor i kommunalt etablerede bofællesskaber for ensomme ældre,¹ og har fokus på identitet, sociale relationer og hjemlighed. Ud over deltagerobservation ved blandt andet fællesspisninger og beboermøder er der foretaget livshistoriske interviews med en udvalgt kernegruppe, som har fokuseret på de forskel-

lige hjem, de ældre har haft, og de fællesskaber, de har været en del af gennem tiden. Feltarbejderne er udført hver for sig, men deler det samme genstandsfelt, og en sammenstilling af materialet har gjort det muligt at belyse fælles temaer på tværs af felterne. Anne Mia trækker på fortløbende feltarbejde igangsat i 2020 på Sjælland, mens Alexandra trækker på feltarbejde udført 2015-2018 på Lolland og Falster og på opfølgende feltarbejder udført 2020-2021. Fælles for seniorbofællesskaberne er, at der lægges særlig vægt på fællesskabsorienterede aktiviteter, og at de er etableret med henblik på at bekæmpe ensomhed for ældre. Beboerne skal visiteres af en social- eller sundhedsprofessionel ud fra en vurdering af fysisk og kognitivt funktionsniveau samt individuelle behov. I den sammenhæng minder boformen om de svenske tryghedsboliger, idet de udgør en form for mellemtid mellem eget hjem og plejehjem.

Men virker de kommunale seniorbofællesskaber efter hensigten? Vi viser i denne artikel, at mens beboerne i udgangspunktet er glade for tanken om at skulle bo sammen med andre, oplever flere ældre også stor frustration og forvirring, efter at de er flyttet ind. Vi undersøger derfor, hvordan seniorbofællesskaber kan rammesætte og facilitere fællesskaber, når de samtidig skal udledes i særlige rum og tider, der inddeler og kategoriserer de sociale aktiviteter, der kan foregå. I disse rammer føler mange af beboerne ikke, at de bliver anerkendt som de mennesker, de er, og flere omtaler sig selv som ensomme, eller at de oplever at være alene med sig selv, også i de fælles rum. Med et fokus på tid og rum vil vi forsøge at skitsere en anderledes tilgang til forståelsen af, hvorfor de ældre føler sig alene i bofællesskaberne. Med hjælp fra Charles Taylors begreb om det autentiske selv foreslår vi, at den særlige tid og det rum (begreber, der uddybes i næste afsnit), der etableres i bofællesskaberne, ikke altid muliggør en anerkendelse af den enkeltes autentiske selv.

Tid og rum – teoretiske tilnærmelser

Den måde, hvorpå et rum er indrettet og tiden praktiseres, influerer på de mulige former for socialitet, som kan udspille sig der. Seniorbofællesskaberne har en indbygget tidslighed i den forstand, at formålet er at skabe en forandring hos beboerne over tid, gående fra at føle sig ensom til at føle sig som en del af et fællesskab. De pædagogiske indsatser skal i den forbindelse balancere mellem at intervenere over for de enkelte beboere og at respektere borgernes individuelle situation og behov. En central opmærksomhed er her, at borgeren bliver anerkendt som en aktiv skabende aktør frem for en passiv klient, der alene tager imod en pædagogisk indsats og flytteproces (Rothuizen 2015). Tid og rum er aldrig neutrale, men tværtimod konstituerende for interaktioner, meninger og

positioner (Ringer & Holen 2019:47). Det er en generel pointe, som vi ser træde særligt tydeligt frem i seniorbofællesskaberne: Formålet er at skabe social aktivitet og nye relationer, men netop aktiviteter og relationer kan også blive begrænset af rummet, fordi der i alle rum er indlejrede beskeder om hierarkier og positioneringer, som kan sende blandede og modsatrettede signaler (Gulløv & Højlund 2006:136-37). Det betyder helt konkret, at vi mennesker opfanger de mønstre, der ligger bag et rums indretning og struktur og observerer og konkluderer på baggrund af de beskeder om kategorier og status, som ligger gemt i de fysiske omgivelser (Gilliam 2009:81-82). Til et foredrag kan der for eksempel være en talerstol centreret i midten af rummet, måske på en forhøjning, mens der kan være bænke i lange rækker. Den form for indretning sender klare beskeder om, hvem der forventes at tale, og hvem der skal forholde sig i ro og lytte. Det er beskeder, som de fleste af os tavst opfanger og forstår, uden at vi tænker nærmere over det, men som på samme tid disciplinerer os og rammesætter, hvad vi opfatter som muligt – og ikke muligt.

På samme måde som rum er tid også en social praksis. Tid er ikke bare fortløbende og progressiv, det er også noget, vi gør, og som samtidig rammesætter, hvad der kan og ikke kan ske (Munn 1992; Jefferson & Segal 2019). Émile Durkheim var i antropologien en af de første til at lancere et begreb om social tid og en pointe om, at vores opfattelse af tid udspringer af vores sociale liv, som ofte er tidsinddelt i temporale skemaer og udspændt mellem begivenheder (Durkheim 1953; se også Gell 1999). Men en kalender er, som Durkheim minder os om, en social konstruktion og et udtryk for en rytme i vores kollektive aktiviteter, der ikke i sig selv siger noget om tiden, men kun om menneskers måde at forstå den på. Pierre Bourdieu har i tråd hermed argumenteret for, at mennesker er forankret i en nutid, hvorfra både fortid og fremtid udgør en fælles kontekst af mening (Bourdieu 1964). Kropslige aktiviteter og bevægelser både skaber og skabes af de steder, de udfolder sig i (Bourdieu 1977:90), og den samtænkning af tid, rum og aktør fører til en forståelse af en rumlig temporalitet, som er rammesættende for en aktørs habitus. Antropologen Nancy D. Munn har siden peget på, hvordan tid i et antropologisk perspektiv er blevet behandlet og forstået som henholdsvis en strategi og form for kontrol – som en kulturel konstruktion af fortiden, som kalendermønstre og som en social praksis (Munn 1992). I forlængelse heraf skelner mange studier ofte mellem tid som cyklisk eller lineær (Davies 1994; Juhila m.fl. 2015). Den lineære tidsforståelse beskrives ofte som modpol til andre tidsforståelser – såsom cyklisk tid, processuel tid og tid som social praksis (Davies 1994; Juhila m.fl. 2015). I den lineære forståelse af tid fremstår fortiden som statisk, i den forstand at den er hændt og ikke kan ændres. I modsætning hertil argumenterer sociologen Barbara Adam

med inspiration fra blandt andre George H. Mead (1959) for, at tiden er relativ, og at fortiden er foranderlig, fordi vi alene har adgang til den fra nutidens perspektiv. Ifølge Adam skal tid således forstås i relation til de konkrete strukturer, interaktioner, artefakter og praksisser, som den er indlejret i. Hun fremhæver, at vi ikke vælger mellem enten lineær eller relativ tid, men at de forskellige tidsforståelser sameksisterer, gennemtrænger og implicerer hinanden gensidigt (Adam 2005:69; Frello & Steno 2019; se også Moran 2015). Antropologerne Jefferson og Segal spørger i en anden kontekst „Hvilke fremtider tilbydes eller inddrages?“ (Jefferson & Segal 2019:110), men spørgsmålet er også relevant for de ældre beboere i seniorbofællesskaberne. Hvilken fremtid tilbyder bofællesskabet? Hvilken fremtid inddrages?

Med afsæt i disse teoretiske tilnærmelser til forståelser af rum og tid vil vi nu med empiriske nedslag diskutere, hvad tid og rum betyder for socialiteten og fornemmelsen af at kunne være og anerkendes som sit autentiske selv (Taylor 1992).

Mudrede og modstridende signaler i rummet

En duft af hjemmebagte kanelhorn hænger stadig i rummet, selvom der kun er krummer tilbage på fadene. Som alle andre dage har der været skemasat fælles kage og kaffe fra klokken 11 til 14. Kurt og jeg sidder ved et bord i hjørnet. Rundtom skramler personalet med tallerkener og kopper. Der er en klar opbrudsstemning, og jeg kan næsten fysisk mærke, hvordan arrangementet forventes at stoppe, og jeg oplever en lyst til kropsligt at makke ret og gå ud. På et tidspunkt kommer Connie, en fra personalet, hen til Kurt. Hun sætter sig på det yderste af en bordkant, smiler og spørger mig, om jeg var med oppe på besøg hos Kurt tidligere i dag. Kurt svarer med et smil, der er svært at afkode: ‘Ja, jeg viste hende lidt rundt i cellerne.’ Så tilføjer han: ‘Jeg troede, jeg havde valgt friheden, men her er det regler, regler, regler. Der er kaffe fra 11-14. Jeg vågner kl. 7 og vil meget hellere have kaffe 9-11. Det er ikke, fordi det behøver være sådan, som jeg siger, men jeg vil bare gerne høres. De bestemmer bare. Jeg skal tigge og be’ for at komme ind i fællesrummet. Men det er låst.’ ‘Der er en kode,’ siger Connie. ‘Må jeg få den kode?’ spørger Kurt vredt. Hun tøver lidt: ‘Men det er på grund af corona, at vi ikke bare har åbent hele tiden.’ Kurt fnyser: ‘Du skal ikke tørre det af på corona’.

De seniorbofællesskaber, vi har besøgt, er som i tilfældet i feltnoten ovenfor indrettet med fællesarealer for alle beboerne med en stue, spisekøkken, opholdsrum, krea-værksteder og fitnessrum. Derudover har beboerne individuelle 1-, 2- eller 3-værelseslejligheder med eget køkken og bad. Personalet har aflukkede kontorer, men forsøger at opholde sig meget på fællesarealerne for at være tilgængelige og facilitere fællesskaber. Fællesarealerne er på den måde udspændt mellem på den ene side at være beboernes hjem og på den anden side personales

arbejdsplads. Denne udspændthed i funktion har betydning for, hvilke „beskeder“ der er indlejret i rummet, og hvilke historier rummet fortæller om, hvad der kan ske – og ikke ske: På den ene side skal fællesrummet fungere som et hjem, en stue for beboerne, på den anden side skal det leve op til krav om en arbejdsplads for personalet, hvilket blandt andet sætter begrænsninger for, hvordan rummet kan indtages.

Indretningen af fællesrummene varierer fra sted til sted. Nogle steder bliver beboerne opfordret til at tage deres egne ting med og bidrage til indretningen, andre steder donerer beboerne det, som de ikke kan få plads til i deres eget hjem, til fællesrummene, og andre steder igen bliver personlige ting i fællesrummene afvist med henvisning til, at det bliver „for rodet“, og at der ikke „er nogen, der skal dominere og fylde for meget på bekostning af andre“. Et gennemgående tema på tværs af fællesområderne i bofællesskaberne er, at de blivende møbler (borde, stole, bænke, køkkenfaciliteter) har rene linjer og glatte overflader, som nemt kan rengøres, og som ikke kræver stort vedligehold. En indretning, der står i kontrast til de individuelle lejligheder, vi har besøgt, der som hos Else er fuld af små ting og nips fra et langt liv. I forlængelse af den konkrete indretning sender de raslende kopper (som beskrevet i feltnoteuddraget ovenfor) signaler om midlertidighed i det fællesskab, der kan foregå i rummet. Det, at personalet rydder rummet samtidig og på et bestemt klokkeslæt, signalerer i tråd med rummets neutrale indretning og glatte overflader, at det er en arbejdsplads i højere grad end et hjem. Der hænger også et stort skema i fællesrummet, hvor der er angivet en tidsramme for eftermiddagskaffen. De fleste ældre accepterer tavst beskeden, som rummet signalerer, men Kurt gør modstand mod rummets signaler på flere måder: både ved at blive siddende, efter at arrangementet er officielt afsluttet, og ved at udfordre de åbningstider, der er for adgang til fællesrummet. Han udfordrer også det grundlæggende vilkår, at det er personalet, der inddeler dagen i passende tidspunkter, ved at fremhæve, at tidspunktet for kaffe passer dårligt ind i hans rytme og hverdag.

En anden måde, hvorpå fællesrummets dobbelte funktion som arbejdsplads og hjem kan komme til at sende mudrede beskeder for, hvad der må og ikke må ske i rummet, kommer til udtryk i nedenstående feltnoteuddrag:

Anette, der er 70 år og storryger igennem et langt liv, kommer meget sjældent i fællesstuen og sidder som i dag oftest med sin jakke på, trippende og på vej ud for at ryge. Bofællesskabet, hun bor i, er på 3. sal, og hun må ikke åbne døren og gå ud på altanen, som ligger i forlængelse af stuen, for at ryge sine cigaretter. I stedet skal hun med elevatoren ned i stueplan og gå på tværs af en større græsplæne om til et forvist rygerskur i hjørnet af området. Anette virker resigneret og opgivende. ‘Jeg har fået at vide, at det med at ryge her på altanen, det kan jeg glemme.’ Hun trækker på skuldrene. Men flere af de andre beboere er indignere-

de på hendes vegne. Asger, som sidder ved fællesbordet sammen med os, tager sig til hovedet og siger: 'De [personalet] kunne i det mindste spørge, hvordan vi gerne vil have det. Det er da ikke kommunens. Det er vores hjem.' Altanen står tom og ubrugt med et par slidte stole og en visnen plante. De fleste fra personalet undlader at kommentere på spørgsmålene om altanen og virker til at prøve at spore samtalerne et andet sted hen. Men nogle prøver at bruge samtalerne som en anledning til at tale om, hvor sundhedsskadelig rygning er: 'Det da meget godt, hvis det betyder, at du ryger lidt mindre, ik?'.

Med henvisning til arbejdsmiljølovgivningen håndhæves det af personalet i bofællesskabet, hvor Anette bor, at man ikke må ryge på altanen (der er i forlængelse af fællesrummet). Altanen er ofte genstand for ophedede diskussioner af, hvad der er henholdsvis kommunalt og privat i bofællesskaberne. Flere af beboerne peger på det fællesskabende potentiale i at kunne ryge på altanen, fordi det ville betyde, at de „ville blive siddende længere“, som Anette blandt andre udtrykker det. Personalet henviser til en bestemt sundhedslogik, hvori rygningens skadelige virkning for individet og passiv rygning bruges som argument, for at definere altanen som arbejdsplads.

Skemasat tid

Som det fremgår af etnografien, er en af de centrale temporaliteter i seniorbofællesskaberne personalets tid, en tidslighed, der er skemasat og har et tydeligt afgrænset *før*, *efter* og *imens*, de er på arbejde. Tidens betydning for forståelser og praksis i omsorgsarbejdet med ældre borgere er, hvad antropologerne Rytter og kolleger har kaldt „omsorgens temporalitet“ (Rytter m.fl. 2021:104-07). I seniorbofællesskaberne er der desuden en indbygget tidslighed i særligt pædagogernes omsorgsarbejde, i den forstand at en af deres primære opgaver er at understøtte processer, som over tid bidrager til, at beboerne oplever sig som mindre ensomme. Det er en pædagogisk pointe, at personalet skal kunne give tid og samtidig gribe øjeblikket ved for eksempel at være tilgængelige i fællesrummene, hvis en borger skulle få behov for en spontan snak (se også Frello & Steno 2019). Men samtidig betyder den indbyggede tidslighed, at personalet (også) har et underliggende fokus på udviklingspotentialer. Borgerne i seniorbofællesskaberne deler for langt de flestes vedkommende ønsket om forandring, i den forstand at de har takket ja til tilbuddet i håbet om at bevæge sig væk fra ensomhed og at indgå i nye fællesskaber. Men på trods af de gode og velmenende intentioner fra ledelsen og de professionelle oplever en del af beboerne, at indholdet og rammesætningen af aktiviteterne bliver bestemt hen over hovedet på dem.

Helt konkret arbejdes der fra personalet side med at skabe fællesskab gennem aktiviteter såsom madlavning, beboermøder og banko. Personalet omtaler disse aktiviteter som „noget, vi laver sammen/udvikler sammen“, og de fremhæver det demokratisk involverende potentiale i aktiviteterne. Med Cheryl Mattinglys begreb om narrative plots (1998) kan man sige, at de inviterer de ældre ind i et plot, hvor fællesskab og gode relationer er målet, og hvor vejen derhen består i at øve sig i at møde nye mennesker og „komme mere ud“. Flere af beboerne fortæller os imidlertid, hvordan aktiviteterne bliver besluttet uden for åbningstiden og „inde på kontorerne, som kun er for personalet“. Som Karen formulerer i et interview, mens hun sidder og bladrer i nogle papirer, personalet har givet hende:

Her står der, at der i næste uge er åbent kl. 11.00-15.00. Hver dag. Og klokken 11.00-11.30 læser Mads op fra aviser og ugeblade. På torsdag afholder Connie og Mads en lille hyggebanko med små symbolske præmier [...] Nej hør nu, er der nogen af os, der har bestilt banko? Nej, nu må du undskyldte [...] Har vi alle sammen lyst til at spille banko? Hvor mange vil spille banko? Hvornår skal vi gøre det?

Mange af de aktiviteter, der foregår i personalets tid, kan komme til at virke utilgængelige i forhold til beboernes tid. Etnografien viser, at det skyldes, at selvom personalet på mange måder inviterer til deltagelse, er præmisserne for og rammesætningen af den delte tid og det delte rum defineret på forhånd og ud fra arbejdsmiljølogikker. Dermed risikerer de at fremstå som lukkede og utilgængelige for beboerne. Adgang til rummene er blandt andet også bestemt af, hvorvidt personalet er på arbejde, hvilket skaber spændinger og forhandlinger om, hvem og hvad rummet er til for, og hvad det må og ikke må bruges til. I vores feltarbejder falder disse forhandlinger oftest ud til personalets fordel. Det kan skyldes flere ting. Grundlæggende indgår tid i et hierarki, hvor *nogen* tid og måske særligt *nogens* tid tillægges større betydning end andres. Personalets tid får hurtigt, uden at det måske er hensigten, forrang for den ukonkrete svævende „bare være der“-tid. Det kan måske hænge sammen med, at arbejdstiden er betalt tid og dermed tillægges mere betydning. New Public Management bruger tid som kontrol for den omsorg, staten udøver, herunder også i bofællesskaberne, og udstikker regler for, hvor hurtigt og hvor længe der skal gives hjælp, hvilket igen rammesætter forholdet mellem omsorgsarbejderen og den ældre (Hjelmar & Rostgaard 2020). Det kan også have noget at gøre med, at den arbejdsmæssige tid har et mål om optimering og retning og derfor defineres som vigtig og bestemmende (se også Mikkelsen 2019). Men betyder det, at beboerne tidsligt aldrig er hjemme i deres egen tid i seniorbofællesskaberne, fordi nogen andres tid definerer socialiteten?

Alene med sig selv

Som vi har vist, rammesætter og faciliterer seniorbofællesskaberne *specifikke* former for socialitet. Anette kan ikke få lov til at ryge sine cigaretter, hvor hun vil, selvom det er en vigtig del af hendes sociale liv. Kurt kan ikke drikke kaffe i fællesrummet uden for de fastsatte tidsrum, han må i stedet drikke kaffe hos sig selv, hvis tiden ikke passer. Sammen med de andre samtalepartnere vil vi argumentere for, at en del af den frustration, som de medvirkende beboere giver udtryk for, skyldes, at de ikke „anerkendes“, som de mennesker, de er. At blive „anerkendt“ er en del af den senmoderne fastholdelse af selvets autenticitet (Taylor 1992:43-45), hvor autenticitet i forhold til selvet (personhood) betyder at være original, altså, at man står uden for sociale eller kulturelle påvirkninger eller konventioner (Laceulle 2018:972). Velkendte fraser som at „være tro mod sig selv“ eller „finde sit sande jeg“ er en del af autenticitetsdiskursen i daglig tale (ibid.) og ytres også under vores besøg hos vores samtalepartnere. Leif, en ældre herre i et kommunalt bofællesskab, siger for eksempel i samtale med Alexandra: „Jeg gør ikke bare, som de siger, jeg bliver ved med at være mig selv og gøre det, jeg har lyst til.“ Hvorvidt der findes et „sandt selv“, og hvad det i så fald betyder, er indgående diskuteret i filosofien af såvel Rousseau, Nietzsche og Kierkegaard (Laceulle 2018). Her vil vi for argumentets skyld simplificeret sige, at det autentiske selv er fornemmelsen eller følelsen af at have sin egen personlighed med egne vaner, interesser og værdier. Filosofen Charles Taylor understreger, at autenticitet på trods af begrebets oprindelige individualistiske fokus (Taylor 1992:26-29) forudsætter en form for social anerkendelse. Selvet bliver altså til gennem samvær med andre. Taylor tager imidlertid ikke højde for, at en fastholdelse af det autentiske selv via anerkendelse også forudsætter, at vi kan udfordre eksisterende praksisser, strukturer og værdier. Det at blive anerkendt som et individ – et handlende moralsk væsen, som kan påberåbe sig autenticitet, autonomi og frihed, er netop en del af at skabe sit autentiske selv (Laceulle 2018:974). Problemet opstår, som vi ser i tilfældet med seniorbofællesskaberne, når beboernes sociale position ikke understøtter anerkendelsen, eller deres oprør ikke anerkendes. Kurts oprørske kommentar om „ikke at tørre det af på corona“ anerkendes ikke, fordi personalet oplever Kurt som „en stædig og irritabel beboer“. Hermed ignoreres Kurts autentiske selv som et handlende initiativrigt menneske – det, han før indflytningen så sig selv som.

Det fællesskabende projekt med at afhjælpe ensomhed igennem bofællesskaber har også en anden, ikke-intenderet effekt. Flere af de ældre, vi har talt med, oplever følelsen af at „være alene med sig selv“, som Else udtrykker det. Det er en præmis for mange af de beboere, vi har talt med, at kalendertiden ikke bliver udfyldt så hurtigt og nemt som tidligere, fordi mange i familien og

bekendtskabskredsen er døde, og de ældre derfor tilbringer meget tid alene. Det har betydning for den oplevede tid: Kalendertiden er tiden i minutter og timer, men den strækker sig over længere tid, bliver plastisk.

Men at være alene behøver langtfra at være noget negativt. Som en 86-årig kvinde, Petra, forklarede Alexandra, da hun spurgte, om hun følte sig særlig ensom, nu hvor hun kun sjældent så familien fysisk (om end de talte i telefon sammen ofte): „Nej da ... jeg er jo bare gammel.“ For mange af de ældre, vi talte med, er det et dilemma, at de på den ene side har takket ja til et tilbud om at komme væk fra ensomhed, men på den anden side fortsat også har lyst til at være alene. Det er svært at holde fast i, fordi alenetiden strukturelt gøres forkert: Beboerne bliver mødt med utallige opfordringer til „selv at komme mere ud“ og „selv at være drivkræfter til at skabe noget socialt“, hvilket kan tænkes at være et resultat af det politiske paradigme, som Mikkelsen kalder „potentialets politik“ (Mikkelsen 2019). Vi tilslutter os dette argument, idet al tid tilbragt alene for vores samtalepartnere potentielt kan ses som et udtryk for et skridt mod ensomhed og derved noget negativt. Efter at vores samtalepartnere er flyttet i bofællesskaber og har fået mulighed for at indgå i nye relationer, er der pludselig også kommet vidner til deres alenetid, hvorfor den bliver mere synlig, både for den enkelte beboer og for medbeboerne. Som en beboer, Karen, der har haft et hårdt liv som ufaglært og eneforsørger for sine børn, forklarer ved et opfølgende besøg af Anne Mia, cirka et år efter hun er flyttet ind:

Der er flyttet en ny ind ved siden af mig, og hun har en del familie, der besøger hende. Jeg kan høre deres trin udenfor. I weekenderne. I hverdagene. Her er ingen. Mine børn gider mig ikke. Jeg ved ikke, hvad det er, jeg har gjort. Hvorfor er hun hér, når hun har så mange i sit liv?

Andre af vores samtalepartnere taler om, at de tror, der foregår noget på fællesarealerne, men at de ikke tror, de selv ville passe ind, og at det, der foregår, ikke opleves som relevant. Som Else formulerer det: „Vi er alle sammen forskellige, kan jeg sige det sådan? Vi vil noget forskelligt.“

Autenticitet har i danske studier af ældre tidligere været anvendt som analytisk greb til at forstå mennesker med demens' fornemmelse af en usammenhængende personlighed, hvor det autentiske selv splittes i „den, der var før“, og den, der er nu (Gjødsebøl & Svendsen 2019:53). Vores samtalepartnere lider ikke af demens – et kriterie for at bo i bofællesskaberne er netop, at de ikke er plejkrævende. Men vores etnografiske materiale viser, at flere af beboerne i seniorbofællesskaberne oplever ikke at blive anerkendt „som sig selv“, hvilket hos nogen skaber en følelse af at være *mere* alene end før indflytningen. Begrebet autenticitet bibringer i denne sammenhæng et modsvar til de kulturelle narrati-

ver, der fremstiller aldring som en fase af gradvist og uundgåeligt forfald, fordi ideen om at „være sig selv“ resonerer vel med et langt levet liv med erfaringer, der har formet den socialt konstituerede autenticitet. Derved bringer autenticitet os dog potentielt tilbage til diskurser om optimering af alderdommen, hvor mulige scenarier, drømme og ideer realiseres (Golomb 1995:118). Antropologer har længe interesseret sig for og kritiseret biomedicinske diskurser om optimering af alderdommen, idealer om „sund“ og „succesfuld“ aldring, og hvilke begrænsninger og muligheder den enkelte har for at leve op til dem (se fx Jønsson et al. 2020; Lamb 2019). Her er det særligt vigtigt at fastholde Taylors kritik af det individualistiske og selvcentrerede ideal om autenticitet og i stedet se på det som en socialt konstitueret praksis, som vi har gjort her. At blive ældre er derved også en anerkendelse af, hvordan selvet formes og forstås i den proces (som Petra, der opfatter det at være alene som en naturlig del af at være gammel), men også som et oprør mod de sociale og institutionelle modaliteter, som ikke anerkender eller genkender det autentiske aldrende selv (som Kurt, der føler sig låst i seniorbofællesskabets skemasatte tid). Vi argumenterer for, at opretholdelse af autenticitet dermed bliver endnu mere betydningsfuldt på de steder og i de situationer, hvor aldringen konfronterer mennesker med deres potentielle sårbarhed og afhængighed af andre. En pointe, der går igen i Maria Louws enquete i dette temanummer, hvor hun beskriver, hvordan den gennemgribende orientering mod fremtiden i samtiden, rummer en implicit aldersbias, fordi yngre livsfaser bliver omdrejningspunktet, og de potentielle mulighedsrum for at anerkende meningsfulde ældre liv overses (Louw 2022).

Det er et tilbagevendende tema i vores samtaler med de ældre, at de i alene-tiden i deres individuelle lejligheder grubler meget over seniorbofællesskabernes midlertidige status. Den tid og de rum, der er for fællesskaberne, får således karakter af at være midlertidig og *mellem noget andet*, fordi de ældre, der kan visiteres til tilbuddet, ikke må være syge eller plejkrævende (selvom mange unægtelig vil blive plejkrævende over tid), men heller ikke kan bo alene, fordi de er ensomme. Det lidt uklare visitationskrav sammenholdt med de flydende grænser for, hvornår man er så plejkrævende, at man er nødt til at flytte på plejehjem, betyder, at denne mellemtid har uklare grænser i begge ender: Hvornår skal man flytte ind? Og hvornår er man så dårlig, at man skal flytte ud? De ældre i vores studie er naturligt nok meget optaget af den tidsmæssige usikkerhed. Som Jørgen nedenfor forklarer:

Ved du hvad? Det her bofællesskab, det er ikke for nogen, der har hårdt brug for hjælp, det er støtte til nogen, der er et eller andet [...] Men hvornår skal jeg flytte? Hvornår skal jeg videre? Det kan de ikke sige.

Frygten for plejehjem er udbredt på tværs af hele vores materiale. Og samtidig er alle beboerne smerteligt bevidste om, at de fleste vil komme på plejehjem efter mellemtiden og bofællesskabet. På den vis er både tiden som en mellemtid og rummet, der i sin socialitet også synliggør ensomhed, afgørende for den form for rodløshed, som Jørgen ovenfor beskriver.

En effekt af mellemtiden er, at beboernes livshistorie og autentiske selv formes med fokus på fortid og fremtid, mens den specifikke nutid domineres af usikkerheder. Nuet og der, hvor de er og måske bliver boende, til de falder pludseligt om af fx et hjertestop, er fraværende i fortællingen, netop fordi, som vi har vist, tidslighed og rummets socialitet forhindrer dem i at knytte en sammenhæng til deres autentiske selv. De kategoriseres og genkendes som ældre i et tilbud, der (tidsligt og rumligt) skal understøtte en udvikling fra ensomhed til fællesskab, men beboerne er ikke med til at bestemme rammer, rum og tid i fællesskaberne, og de passer ikke nødvendigvis ind i de kategorier, der tilbydes, fordi de er meget andet og mere end gamle: De har forskellige kulturelle og sociale tilhørsforhold, men er visiteret til at bo sammen og lave fællesskaber alene ud fra det faktum, at de er gamle. På den måde trumfer deres alder deres autentiske selv. I en stakket nutid får frygten for måske at miste sit autentiske selv i fremtiden derved betydning, ikke kun i tilgangen til fremtiden, men også i det mulighedsrum, fællesskabet etablerer for at udleve det autentiske selv. Når beboerne stiller krav og gør opmærksom på deres individuelle behov, risikerer de at blive genkendt som besværlige, en opførsel, der går stik imod den danske kulturs higen efter enighed, som antropologen Anne Knudsen har påpeget (Knudsen 1996:23). I bofællesskabernes kategorisering af „gamle“ ligger en formodning om, at alle ældre har fælles synspunkter og interesser, fordi man henregnes til den samme kategori (op.cit.25), og for eksempel Karens aversion mod planlagte aktiviteter kan i det lys ses som mangel på solidaritet eller lyst til indgå i fællesskabet.

Konklusion

Som led i en større samfundsmæssig indsats mod ældres ensomhed har bofællesskaber i forskellige former vundet indpas i danske kommuner. I disse bofællesskaber kombineres private lejligheder med mulighed for at være i fælles rum for at fremme et fællesskab blandt beboere. Men selvom motivet er at fremme fællesskaber, illustrerer vores materiale, at det ikke er så enkelt. Tværtimod er bostederne underlagt iboende forestillinger om tid og rum, og på den måde bliver relationer, handlinger og planer ikke defineret af beboerne alene, men rammesættes ved de særlige „mellesteder“ i bofællesskaberne – mellem eget hjem og arbejdsplads.

Denne artikel har forsøgt at belyse ældre beboeres oplevelser af at leve i seniorbofællesskaber, der er etableret som interventioner mod ensomhed. Kendeteg- nende for bofællesskaberne er, at de på trods af et fokus på at ville afhjælpe et individuelt oplevet problem – ensomhed – er underlagt en række organisatoriske strukturer, som begrænser beboeres mulighed for at deltage i fællesskabet. I den forbindelse er det vigtigt for os at bemærke, at ikke alle beboere er utilfredse med at være flyttet i den ene eller den anden form for bofællesskab. Vi har taget udgangspunkt i mere kritiske røster, fordi de resonerer med de observationer og den deltagelse, vi har gjort i de etablerede fællesrum, som uomtvisteligt vil ud- gøre et clash mellem det private og det offentlige rum, fordi nogle *bor* der, mens andre *arbejder* der. Samtidig er rummene underlagt et tidsligt aspekt, hvor tid som social praksis udspiller sig i særlige rum, der sammen indbyder til særlige former for socialitet, et argument, som blandt andre Bourdieu har fremført. At mødet mellem tid og rum allerede er velbeskrevet i antropologien, gør det ikke mindre relevant at vise, hvorfor netop disse institutionelle rammer kan forhindre, at beboeres autentiske selv anerkendes. Her viser vi netop, at flere af de ældre har lyst til fællesskaber og er flyttet ind med det formål at blive en del af et fællesskab, men at bofællesskabets særlige status omvendt fratager beboer- ne muligheden for at definere, hvilke former for socialitet de vil deltage i, og hvornår de vil deltage, hvilket resulterer i, at flere oplever at være „alene med sig selv“.

Det stigende indpas af bofællesskaber i Danmark skal derfor ses i lyset af de implicite forventninger til og normer om, hvordan „man bør“ opføre sig. Der er i bofællesskaberne en forventning om, at man engagerer sig socialt og forventes at passe ind i forestillede homogene kulturelle normer, som eksisterer og påvirkes af tid og sted. Sted, der, som vi har vist, rammesætter socialiteten, og tid, hvor frygten for at miste „sig selv“ og altså sit autentiske jeg påvirker forståelsen af såvel nutid som fremtid. Det skyldes især, at hvis man bliver ple- jekrævende, kan man ikke blive boende, og hvis man modsiger den iboende socialitet i rummet og tiden, betragtes det som et oprør, der skal iværksættes pædagogiske initiativer for at afhjælpe. Et „oprør“, der i en anden optik kunne være med til at stadfæste nuet ved at tage ejerskab over tid og rum. Ældre men- nesker kategoriseres og genkendes stadig i seniorfællesskaberne primært som „ældre“, de sættes sammen i fællesskaber med andre, med hvem noget af det eneste, de ofte har til fælles, er, at de er gamle. Men alder ophæver ikke sociale og kulturelle tilhørsforhold, hvilket vi håber vores brug af begrebet autentisk bidrager til at kaste lys over.

Note

1. Af hensyn til både de ældre og personalet har vi valgt at udelade detaljer om feltarbejdet, der kan føre til identifikation af seniorbofællesskaberne.

Litteratur

- Adam, Barbara
2005 Time. Cambridge: Polity Press.
- Borger.dk
2022 Bolig til ældre. www.borger.dk/aeldre/Aeldre-og-bolig/Bolig-til-aeldre. Læst 16.02.2023.
- Bourdieu, Pierre
1964 The Attitude of the Algerian Peasant Towards Time. In: J. Pitt-Rivers (ed.): Mediterranean Countrymen. Pp. 55-72. The Hague: Mouton.
1977 Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davies, Karen
1994 The Tensions Between Process Time and Clock Time in Care-Work. *Time & Society* 3(3):277-303. [https://doi:10.1177/0961463X94003003002](https://doi.org/10.1177/0961463X94003003002). Læst 16.02.2023.
- Durkheim, Émile
1953 Individual and Collective Representations. In: E. Durkheim: *Sociology and Philosophy*. Pp. 1-34. London: Cohen & West.
- Ensomme Gamles Værn
2017 Hvor mange ældre føler sig ensomme? <http://www.egv.dk/faq-aldedom,-ensomhed-og-fattigdom/hvor-mange-aeldre-er-ensomme.aspx>. Læst 16.02.2023.
- Frello, Birgitta & Anne MiaSteno
2019 Tid i socialpædagogisk praksis. Konfliktende tidsnarrativer blandt brugere og personale på socialpsykiatriske bosteder. In: M. Plotnik & N.K. Vaaben (red.): *Tid til velfærd?* København: Hans Reitzels Forlag.
- Gell, Alfred
1999 Time and Social Anthropology. In: P.J.N. Baert (ed.): *Time in Contemporary Intellectual Thought*. Pp. 251-28. Cambridge: Faculty of Social and Political Sciences, University of Cambridge.
- Gilliam, Laura
2009 De umulige børn og det ordentlige menneske. Identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gjedsbøl, Iben M. & Mette N. Svendsen
2019 Time and Personhood across Early and Late-Stage Dementia. *Medical Anthropology: Cross Cultural Studies in Health and Illness* 38(1):44-58. <https://doi.org/10.1080/01459740.2018.1465420>. Læst 16.02.2023
- Golomb, Jacob
1995 In Search of Authenticity. *Existentialism From Kierkegaard to Camus*. London: Routledge.

- Gulløv, Eva & Susanne Højlund
2006 At analysere stedets betydning. In: E. Gulløv & S. Højlund (red.): Feltarbejde blandt børn. Side 130-51. København: Gyldendal.
- Hjelmar, Ulf & Tine Rostgaard
2020 Supplemental Home Care and Topping-Up. A Shift from Service Universalism Towards a New and Privatised Public Service Model? *International Journal of Social Welfare* 29(2):118-28. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12390>. Læst 16.02.2023.
- Jefferson, Andrew & Lotte B. Segal
2019 The Confines of Time. On the Ebbing Away of Futures in Sierra Leone and Palestine. *Ethnos* 84(1):96-112. <https://doi.org/10.1080/00141844.2018.1548497>. Læst 16.02.2023.
- Juhila, Kirsi m.fl.
2015 Negotiating Mental Health Rehabilitation Plans. Joint Future Talk and Clashing Time Talk in Professional Client Interaction. *Time & Society* 24(1):5-26. <https://doi.org/10.1177/0961463X14523925>. Læst 16.02.2023.
- Jønsson, Alexandra B.R., Susanne Reventlow & Ann Dorrit K. Guassora
2020 How Older Men with Multimorbidity Relate to Successful Aging. *Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences & Social Sciences* 75(5):1104-12. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbz019>. Læst 16.02.2023.
- Knudsen, Anne
1996 Her går det godt, send flere penge. København: Gyldendal.
- Laceulle, Hanne
2018 Aging and the Ethics of Authenticity. *The Gerontologist* 58(5):970-78. <https://doi.org/10.1093/geront/gnx037>. Læst 16.02.2023.
- Lamb, Sarah
2019 On Being (Not) Old. Agency, Self-Care, and Life-Course Aspirations in the United States. *Medical Anthropology Quarterly* 2:263-81. <https://doi.org/10.1111/maq.12498>. Læst 16.02.2023.
- Louw, Maria
2022 Den, jeg kunne have været. Spektrale ældreliv i Kirgisistan. *Tidsskriftet Antropologi* 86:109-14.
- Mattingly, Cheryl
2010 The Paradox of Hope. *Journeys through a Clinical Borderland*. Berkeley: University of California Press.
- Mead, George H.
1959 The Philosophy of the Present. Illinois: Open Court.
- Mikkelsen, Henrik H.
2019 Potentialets politik. Aldring og ensomhed i Danmark. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund* 30:107-21. <https://doi.org/10.7146/tfss.v15i30.114769>. Læst 16.02.2023.
- Moran, Chuk
2015 Time as a Social Practice. *Time & Society* 24(3):283-303. <https://doi.org/10.1177/0961463X13478051>. Læst 16.02.2023.

- Munn, Nancy D.
1992 The Cultural Anthropology of Time. A Critical Essay. *Annual Rev. Anthropology* 21:93-123. <https://www.jstor.org/stable/2155982>. Læst 16.02.2023.
- Ringer, Agnes & Mari Holen
2019 Regulations and Resistance in the Smoking Room at a Mental Health Ward. Struggles for a Space “In-Between”. In: L. McGrath & P. Reavey (eds): *Handbook of Mental Health and Space*. Pp. 39-49. London: Routledge.
- Rothuizen, Jan J.
2015 Faglighed som social deltagelse. I: B. Lihme (red.): *Det sociale betydning for mennesker med sindslidelse*. Side 102-25. København: Akademisk Forlag.
- Rytter, Mikkel, Sara Sparre, Abir Ismail & Anika Liversage
2021 Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere. *Kommunal velfærd og omsorg i forandring*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Sundhed.dk
2022 Patienthåndbogen. Demenssymptomer. <https://www.sundhed.dk/borger/patienthaandbogen/aeldre/sygdomme/demens/demens-symptomer/>.
- Sundhedsstyrelsen
2021 Indsatser mod ensomhed og mistrivsel hos ældre. Erfaringsopsamling. <https://www.sst.dk/da/puljer/sammenhaegende-indsatser-imod-ensomhed-og-mistrivsel-hos-aeldre>.
- Sundhedsstyrelsen & Rambøll
2019 Tværgående evaluering af projekter i puljen. Styrket indsats mod ensomhed blandt ældre mennesker, der modtager meget hjemmehjælp. https://www.sst.dk/-/media/Udgivelser/2019/Ensomme-hjemmehjaelpsmodtagere/Rapport_Styrket-indsats-modensomhed.ashx?la=da&hash=92E1B9D9FE2D041DCC66EC990E14AD8BFD85F0CB.
- Taylor, Charles
1992 Kapitel 3: The Sources of Authenticity, Kapitel 4: Inescapable Horizons, Kapitel 6: The Slide to Subjectivism. In: C. Taylor: *The Ethics of Authenticity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Urban Goods
2019 Analyse af fremtidens boligformer for ældre. Allerød: Allerød Kommune.
- Wahl-Brink, Dorit, Mia S. Olesen & Christina D. Larsen
2012 Ældre og ensomhed. Hvem, hvorfor og hvad gør vi? En undersøgelse om ensomhed hos ældre i 25 kommuner. Aarhus: Marselisborg – Center for Udvikling, Kompetence og Viden.